

ÁCS PÁL

Hősök és hősénekek

A MAGYAR HŐSKÖLTÉSZET
ZRÍNYI ELŐTT

ÁCS PÁL

Hősök és hősenek

A MAGYAR HŐSKÖLTÉS ZRÍNYI ELŐTT

Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet
Budapest, 2024

A kötet megírását és megjelentetését az NKFIH K-129236 azonosító számú, *Kereszténység és Iszlám. Keresztesháború és együttélés választóján a 16–17. században* című kutatási projektje, valamint a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete támogatta.

Lektorálta:
Molnár Antal

© Ács Pál, 2024
© HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2024

ISBN 978-963-416-421-0

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes fejezeteket illetően is

A borító Rómer Flóris Kinizsi Pál nagyvázsonyi síremlékéről készült rajzának felhasználásával készült. In: *Győri történelmi és régészeti füzetek 2* (1863).
Illusztráció az 56–57. oldalak között. Rohn és Grund litográfiája.

Tartalom

☛	HISTÓRIA VAGY HŐSÉNEK?	7
	„Nincs irodalom szövegek nélkül”	7
	<i>Az ízlés hajnala előtt</i>	14
	<i>Az epikus hős</i>	16
	<i>A hősök kora</i>	24
	<i>A hősiés éthosz</i>	29
	<i>A hősök emlékezete</i> ’	33
	<i>Az epikus mű</i>	39
☛	A HONFOGLALÓK.	
	A PANNÓNIAI ÉNEK ÉS A HONFOGLALÁS EMLÉKHELYE DÉSEN	51
	<i>Az egyetlen másolat</i>	51
	<i>A hét vezér köve</i> ’	64
	<i>Csáti Demeter és a beszélő kő</i>	77
☛	A KATONASZENT, A SZENT LÁSZLÓ-ÉNEK MINT ZARÁNDOKÉNEK	85
	<i>A Szent László-„képregény”</i>	85
	<i>A László-ének műfaja</i>	87
	<i>A költemény beszédhelyzete</i> ’	93
	<i>A váradi kultusz hely megjelenése a László-énekben</i>	98
	<i>„Teged dicsérnek szent zsolozsmával”</i>	116
☛	A VÍVÓDÓ HŐS. ELLENTMONDÓ HAGYOMÁNYOK VALKAI ANDRÁS	
	BÁNK BÁN-HISTÓRIÁJÁBAN	121
	<i>A nemzeti dráma árnyékában</i>	121
	<i>A Bánk bán-história médiuma</i>	125
	<i>Egymással ellenkező kultuszok</i>	128
	<i>A tragikái vétség</i>	132

	AZ ERŐS EMBER. ILOSVAI TOLDIJA	139
	<i>Az ős Toldi</i>	139
	„Még most is ott <i>van</i> nagy öklelő fája”	148
	„Az aranyajkú monda”	156
	<i>A szörnyű gyermek</i>	168
	<i>Ilosvai Péter</i>	176
	A MAGYAR HERKULES.	
	HŐSÉNEKEK KINIZSI PÁLRÓL ÉS A KENYÉRMEZEI DIADALRÓL	195
	<i>Mátyás király hegedősei</i>	195
	<i>Kinizsi, a megmentő</i>	200
	<i>Fikció és valóság</i>	218
	<i>A kenyérmezei emlékkápolna és a loretoi fogadalmi ajándék</i>	220
	<i>Miről énekeltek az erdélyi kocsmákban?</i>	230
	<i>Kinizsi, a nemzeti hős</i>	236
	ÁLDOZATHOZATAL.	
	SZONDI GYÖRGY HŐSIESSÉGE TINÓDI HISTÓRIÁS ÉNEKÉBEN	241
	<i>Égy elfeledett nemzeti emlékhely</i>	241
	<i>Tinódi redivivus</i>	248
	<i>Az értelmes halál</i>	250
	„Ott meg akar halni, azt ő már elvégezte”	256
	AZ IDOMTALANSÁG IDOMAI.	
	ARANY JÁNOS ÉS A 16. SZÁZADI MAGYAR VERSES EPIKA	269
	<i>A „műalkat” hiánya a históriás énekekben</i>	269
	<i>A gömbölyű idom</i>	274
	<i>Zrínyi felé</i>	279
	KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	287
	KÉPJEGYZÉK	289
	BIBLIOGRÁFIA	291
	NÉVMUTATÓ	345

Köszönetnyilvánítás

A jelen kötet ötlete az Irodalomtudományi Intézetben született, ahol 1986-tól 2020-ig dolgoztam. Csonki Árpád kollégám 2017-ben konferenciát rendezett Arany János *Naiv eposzuk* című tanulmányáról, és felkért, hogy tartsak előadást. A konferenciakötetben közölt írásomból jött létre a mostani könyv zárófejezete. Meghívása nélkül ebbe a munkába sose fogtam volna bele.

Amikor 2020-ban elhagytam az Irodalomtudományi Intézetet, és nyugdíjba vonultam, a Történettudományi Intézet befogadott. Ettől fogva félállásban ott dolgozhattam ezen a könyvön Molnár Antal NKFI-programja keretében. Köszönettel tartozom neki és valamennyi történész kollégámnak, akik lelkesen támogattak, és ideális környezetet teremtettek a nyugodt munkához. A könyv egyes fejezeteihez rendkívül sok ötletet és észrevételt kaptam. Különböző szakterületek kutatói a legnagyobb készséggel segítettek adatokkal, javaslatokkal. Irodalmár kollégáim közül elsősorban Balázs Debóra, Horváth Iván, Jankovich László, Kiss Farkas Gábor, Kertész Balázs, Lázs Sándor, Maróthy Szilvia, Mercs István, Nagy Levente és Schelhammer Zsófia tanácsaiért vagyok hálás. A történészek hasonló önzetlen támogatást nyújtottak. Közülük Fodor Pál, Komoróczy Géza, Pálosfalvi Tamás, Petneházi Gábor, Sudár Balázs és Tuzson-Berczeli Tamás láttak el nagyon hasznos információkkal, könyvekkel, kéziratokkal, hívták fel a figyelmemet fontos publikációkra. A folklórkérdéseket gyakran vitattam meg Voigt Vilmossal. Művészettörténeti problémáim megoldásában mindig számíthattam Farbaky Péter, Farbakyné Deklava Lilla, Gottdank Tibor, Kovács András, Kovács Zsolt, Papp Gábor György, és különösképpen Lővei Pál odaadó és figyelmes segítségére. Farkas Gábor Farkas pedig a képanyag összeállításában nyújtott

fontos támogatást. Megkülönböztetett köszönettel tartozom azoknak a kollégáknak, barátoknak, akik a könyv teljes fejezeteinek lektorálására vállalkoztak. A *Pannóniai énekről* szóló fejezetet Bíbor Máté János olvasta át, a Szent László-énekről szóló szöveget Galavics Géza, Kis-Halasz Judit, Klaniczay Gábor és Molnár Péter lektorálták, a *Toldi*-fejezetet Halasi Zoltán, Kis-Halasz Judit, valamint Pap Balázs, a kenyérmezei csatáról szóló szöveget Tóth Gergely és Molnár Péter olvasták végig. A bevezető tanulmányt az ELTE BTK Régi Magyar Irodalom Tanszékén tartott szemináriumom hallgatóival – Farkas Flóra, Hajdu Ildikó, Helmrich Márton, Molnár Cintia, Pardi Boglárka, Ráday Zsófia, Rákóczy Krisztina Fanni és a Pázmány Péter Katolikus Egyetemről áthallgató Szalay Fatima részvételével – vitattuk meg. A könyv egyes fejezeteinek korábbi változatai a közelmúltban megjelentek, a felsorolt kiadványok valamennyi szerkesztője nagyon sok új szempontra hívta fel a figyelmemet.

Az idomtalanosság idomai. Arany János és a 16. századi magyar verses epika. In: *Rejtőzködő Kalliopé* 2018. 27–45.

A vívódó Bánk. Ellentmondó hagyományok Valkai András Bánk bán-históriájában. In: *Arte et ingenio. Tanulmányok Kovács András hetvenötödik születésnapjára*. Szerk. Gálfi Emőke, Kovács Zsolt, P. Kovács Klára. Kolozsvár–Budapest: Erdélyi Múzeum-Egyesület, ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2021. 13–24.

A Szent László-ének mint zarándokének. *Magyar Könyvszemle* 138 (2022) 149–175.

A Pannóniai ének és a honfoglalás dési emlékhelye. In: *A históriás ének: poétikai és filológiai kérdések*. Szerk. Seláf Levente. Budapest: Gépeskönyv, 2023. <https://f-book.com/book/2023/A-historias-enek-kerdesek/index.php?chapter=1>

„Ott meg akar halni, azt ő már elvégezte”. Szondi György hősiessége Tinódi históriás énekében. In: *Jöhet háborúból üdv? Ókori kérdés mai szaktudományok fényében*. Szerk. Dávidházi Péter, Kertész András. Budapest: Gondolat Kiadó, 2023. 153–182.